Myten om en »högre demokrati«, Om 30-talsdepressionen, de progressive intellektuella och Stalins sovjetsamhälle.

Af Feiwel Kupferberg

»The fellow travellers were, of course, aware of the absence of political area with the breakdown they had witnessed in Europe, they tended to explain away the need for »formal freedom« as unimportant compared to the »higher democracy«, which they fancied they discerned in Russia«.[1]

Problemet

Den generation av den västlige vänstern, som fordes politiskt i perioden efter den XX:e partikongressen 1956 (den »nya vänstern«), lärde sig redan från början att hålla en viss distans till Stalintidens Sovjet. Graden av distans varierade, avhängigt av vilken politisk gruppering man identifierade sig med. Trotskister, rådskommunister och liknande var som regel mer oförbehållet kritiska än ex.vis gammelkommunister, albanienmarxister etc,. De senare distanserade sig på ett mer reserverat sätt, dvs. de gav uttryck för en motvilja mot att helt och hållet fördöma Stalin och det han stod för. Trots denna skillnad i graden av distans (som gav anledning till en oändlig inbördes diskussion om det rätta sättet att förhålla sig til »Frågan om Stalin«), fanns det dock en fundamental likhet i utgångspunkten, nämligen behovet av att upprätthålla en viss distans.[2] Ingen, inte ens de mest dogmatiska grupperingarna, gav uttryck för den motsatta ståndpunkten, dvs. en oförbehållen, helt och hållet okritisk beundran av Stalins sovjetsamhälle.

Mot denna bakgrund, kan det för den »nya vänstern« vara svårt att förstå i vilken grad just frånvaron av distans, den oförbehållna beundran, karaktäriserade hållningen till Sovjet hos den »gamla vänstern« speciellt på 30-talet. Denna beundran kom till uttryck på många olika sätt. Att söka medlemsskap i det Kommunistiska Partiet var nog det mest markanta sättet att demonstrera sin nyvunna övertygelse på.[3] De progressiva intellektuella som tog detta steg representerar dock blott toppen av isberget. Fenomenet »beundran av Sovjetunionen« gick på djupet i intellektuella kretsar i de västliga länderna i en omfattning som relativt sett kan jämföras med motsvarande entusiasm för Kina, Cuba og Tredje världen på 60- och 70-talet.[4]

Vad var egentligen drivkraften eller motivet bakom denna beundrande hållning? Finns det några likheter mellan denna den »gamla vänsterns« entu-

siasm för Stalintidens Sovjet och den »nya vänsterns« entusiasm för Kina, Cuba, Nordvietnam, Cambodja, Nicaragua etc? Om så är fallet, hur skall man i så fall förklara dessa likheter? Ett sätt att söka besvara denna problemställning är att undersöka vad det egentligen var som den »gamla vänstern« beundrade i Stalintidens Sovjet. *Vad* var det egentligen de såg i Sovjet eller snarare vad var det de *tyckte* sig se? Först i det ögonblick vi kan finna ett svar på denna fråga, blir det möjligt för oss att förstå hur det lyckades den gamla vänstern att undgå att se det som vi idag menar är den korrekta bilden av 30-talets Sovjet.

30-talsdepressionen: Ett samhälle i moralsk upplösning

Ett påfallande fenomen under 30-talet var att en betraktlig del av de progressiva intellektuella genomgick en påfallande drastisk radikaliseringsprocess.[5] Denna involverade en eller flera av följande komponenter (a) Teoretiskt ett tilnärmande till marxismen (b) Politiskt en beundran av Sovjetunionen (c) Organisatoriskt ett samarbete med eller medlemsskap i kommunistpartiet. Radikaliseringsprocessen var uttryck för djupgående förandringar i tro och inställning hos dessa intellektuella, så djupgående att man med ett visst fog kan tala om en »omvändelse«.

Arthur Koestler har i sin självbiografi sökt beskriva/analysera denna omvändelsesprocess i psykologiska/psykoterapeutiska termer, dvs. med utgångspunkt i relationen mellan den som omvänder och den som blir omvänd[6], men viktigare i detta sammanhang är nog att söka förstå detta omvändelsesfenomen sociologiskt. Det som hände bland de progressiva intellektuella på 30-talet var inte blott eller ens främst uttryck för personliga problem och/eller skicklig personlig övertalning. Omvänt kan man heller inte förklara det som skedde i rent ekonomiska termer, av den enkla anledningen att den typ av omvändelse vi här talar om faktiskt var ett socialt relativt *isolerat* fenomen. Den drastiga radikaliseringen/omvändelsen tycks i hög grad ha ägt rum inom en relativt avgränsad social grupp, nämligen de intellektuella (ett drag som ytterligare unterstryker likheten mellan 30-talet respektive 60- & 70-talen).

Att omvändelsen äger rum inom denna grupp, ger oss också nyckeln till en förståelse av fenomenet »beundran av Sovjetunionen«. Detta fenomen var i hög grad ett »intellektuellt« fenomen, ett fenomen som visserligen inte inskränkte sig till de intellektuella, men som utan tvivel hade sin sociala bas hos denna grupp. Fasthållandet av detta faktum hjälper oss at förstå vari detta fenomen närmere betraktat bestod. Det är också här, på denna punkt som det blir möjligt att identifiera de likhetspunkter som finns mellan 30-talets beundran av Stalins Sovjet och 60- & 70-talens beundran för Castros Cuba, Maos Kina, Pol Pots Kampuchea etc.

30-talets kris var, sett ur en »objektiv« eller snarare »universell« betraktning (dvs. en betraktning som tar sin utgångspunkt i huvudklassernas, arbetarklassens, borgerskapets och småborgerskapets, hållningar) en kris, som åtminstone för de utvecklade industrinationerna i väst handlade om vissa strukturella spänningar av ekonomisk, politisk och ideologisk art, spänninger som i hög grad hade att göra med en bristande anpassning mellan arbetarklassens organiserade styrka i form av fackföreningar, publikationsverksamhet, politiska partier o.s.v. på den ena sidan och en statlig förvaltning och rättsapparat som var ensidigt utformad i syfte att tilvarata borgerskapets/småborgerskapets interessen å den andra. Bortsett från den politiska demokratin på det parlamentariska fältet, som hade genomtvingats i en tidligare period, förblev staten i de västliga samhällena i hög grad en stat av övervägande »liberal« karaktär, vilket på den ekonomiska nivån bl.a. avspeglade sig i en »laissez-faire« politik, en politik som gick ut på att på alla områden låta marknadskrafterna återskapa den ekonomiska jämvikten. Det var denna hållning som i slutet av 20-talet ledde till så katastrofala resultat (kraschen i Wall Street) och som snabbt spred sig till en omfattande världsdepression. För att komma ut ur denna krävdes det en fundamental hållningsändring hos de penningägande klasserna, en beredskap att överge »laissez-faire« politiken til fördel för en marknadsstimulerande politik och generellt låta den organiserade arbetarrörelsens hållningar göra sig gällande på lika fot med andra klassorganisationers inom konkret lagstiftning, förvaltning och rättväsen (välfärdsstaten, den liberaldemokratiska staten).

Detta krävde givetvis tämligen genomgripande strukturella förändringar, men, och detta är viktigt i sammanhanget: Förändringarna var av den karaktären att de var möjliga att genomföra samtidigt som man bevarade de politiska friheter som låg inom ramen för en liberal rättsstat kombinerad med politisktparlamentarisk demokrati. Det krävde med andra ord inte politisktdiktatoriska åtgärder. Detta hängde naturligtvis delvis samman med att arten av ingreppen inte var av den karaktären att de helt fråntog de penningägande klasserna de materiella privilegier och den sociala maktposition som de åtnjöt. En annan, minst lika viktig faktor var emellertid också att man inbördes kunde bli eniga om de ömsesidiga fördelar som trots allt låg i bevarandet av en marknadsekonomi. Det är på den senare punkten som den avgörande skillnaden mellan de västliga staternas lösningsmodell och fascismens lösningsmodell står att finna. Fascismen reducerade också de penningägande klassernas privilegier och maktposition. Men de gjorde det inte i form av en marknadsstimulerande stat men i form av en korporativ stat, vari marknadsmekanismerna i det stora hela var eliminerade.

Betraktar vi nu de progressiva intellektuella som under 30-tallet blev »omvända« till kommunismen, visar det sig att deras analys/tolkning av situationen på avgörande sätt skiljer sig från den ovan skisserade. Dessa intellektuella

menade också att krisen var av strukturell karaktär, men synen på arten av de strukturella spänningar som det var frågan om och därmed också uppfattningen av de adekvata lösningsmodellerna var förankrade i en helt annan paradigmatisk diagnos. För dessa intellektuella var krisen så djupgående, att den ytterst satte frågetecken vid hela den västliga civilisationen och dess moraliska grundvärderingar. De västliga samhällena var inte blott i kris, de befann sig i ett tillstånd av långtgående moraliskt sönderfall. Det fanns med andra ord ingen väg ut ur krisen inom ramen för de existerande västliga politiska institutionerna.

Den »stämning« som började breda ut sig på grundval av ovanstående tolkning av 30-talskrisen, har infångats på ett fint sätt av Lewis A. Coser: »Det var kanske inte den ekonomiska depressionen i sig själv som orsakade de intellektuellas missnöje men det åtföljande sociala oordningen. Tiderna var hopplöst ur led och ingen tycktes kunna samla dem samman igen. För de intellektuella tycktes det som om den västliga världen drev omkring utan plan, ledning eller mål. Depressionen avslöjade den uppenbara förlis som de västliga antagandena och värdena råkat in i. Hela den liberala civilisationens grundval, som tålmodigt hade rests av generationer av framstående Vitorias och deras efterföljare, tyckte kollapsa. Till vilken nytta var hela det ramverk av skydd för individen, av bekymring för lagens, frihetens och den demokratiska processens styre, vilken nytta gjorde alla dessa traditionella pieteter, denna konventionella visdom, när folk var hungriga och levde utan hopp eller mål, när män utan arbete sålde äpplen i gatorna och knuffades i brödköer? Till vilken nytta var alla dessa fina ting såsom civila friheter och politisk frihet när unga talentfulla författare inte kunde publicera, när det tycktes vara omöjligt att finna ett jobb även med den högsta professionella graden, när ingen tycktes vara i stand att besvara den påträngande frågan, »vad med i morgon?«[7]

Vad var det som drev de intellektuella ut i denna långtgående, ytterst radikala tolkning av den västliga civilisationens tillstånd? Existensen av en marxistisk filosofi och ett kommunistiskt parti bidrog givetvis till denna radikalisering, liksom även närvaron av det sovjetiska exemplet. För att dessa faktorer skulle kunna göra sitt inflytande gällande, krävdes dock först att de intellektuella av en eller annan anledning redan hade satt sig i rörelse. Vi kan med andra ord inte förklara den roll som dessa aspekter kom att spela, innan vi närmare har identifierat själva drivkraften i denna radikaliseringsprocess. Men vari bestod den egentligen?

Koestler antyder i sin självbiografi en annan förklaring till sin omvändelse än den personliga/psykologiska, nämligen den *moraliska indignation* han upplevde inför de styrandes ekonomiska politik.

»Den händelse som kom min indignation att stiga till en förut okänd toppunkt var .. den amerikanska politiken att under depressionen förstöra livsmedelslager för att hålla prisorna uppe, och detta vid en tid när miljontals arbetslösa

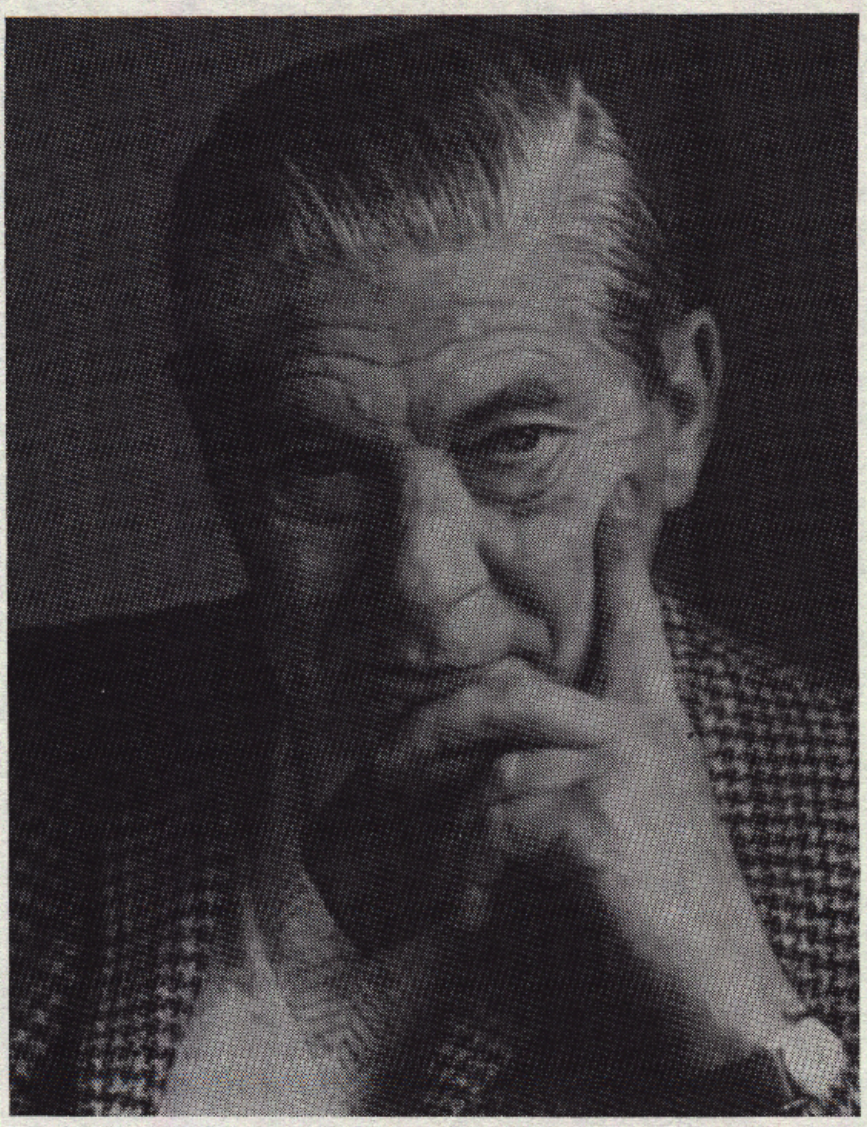

Arthur Koestler (1905-1983). Født i Ungarn, uddannet i Wien og Berlin. Medlem af Kommunistpartiet fra 1931 - udmeldt 1938. Har skrevet flere kritiske bøger om sovjetkommunismen. Fra 1940 bosat i England.

levde på eller under svältgränsen«. Denna ekonomiska politik hade »en brutal chockverkan på Europa och förstörde den svaga tro på den rådande samhällsordningen som fanns kvar. 1932 fanns det sju miljoner arbetslösa i Tyskland

vilket betydde att var tredje löntagare levde på arbetslöshetsunderstöd. I Österrike, Ungern och andra omgivande länder var läget likadant om inte värre. Kött, kaffe och frukt var oåtkomliga läckerheter för store befolkningslager och även brödet på bordet ransonerades i tunna skivor, medan tidningarna, helt kort meddelade att miljontals ton kaffe vräktes i sjön, att vete brändes upp, att svin kremerades, att apelsiner dränktes i fotogen »för att lätta marknaden«... ved de herda som föder sig själva men inte föder sina får! Indignationen sjöd inom mig som en kokande gryta«.[8]

Denna moraliska indignation var dock inte blott ett uttryck för solidaritet med fattiga och undertryckta. Motivet var snarare dubbelbottnat i det att de intellektuella också kände sin ejen ställning hoted. De upprördes över de socialt orättvisa i det sätt på vilket de styrande hanterande krisen, men deras djupaste aggressioner utsprang ur upplevelsen av att de härskande/styrande svikit dem: att den rådande ordningen inte längre kunde garantera dem en säker framtid. Dette gäller, kan man förmoda inte minst England, där de intellektuella alltid haft ett särskilt »priviligierat« förhållande till de härskande, ett privilegium som nu tycktes glida undan från deras fötter: »1931 började många människor helt säkert att se den kris i vilken de levde som något mer än en temporär ekonomisk tillbakagång och att snarare se den som sammanbrottet hos ett ärvt system av värden och slutet på ett tryggt liv«.[9]

Här har vi det innersta motivet bakom de progressiva intellektuellas »omvändelse« under 30-talet. De blev »marxister« i det att de i marxismen tyckte sig igenkänna en ideologi, som gav deras dubbla indignation mot kapitalismen uttryck, dvs. en indignation både på arbetarnas, de undertrycktas, och på deras egna vägnar. Marxismen, med sin profetiska idé om »proletariatets historiska mission« tycktes vara i stånd att leverera en lösning på eländet, en lösning som på ett fruktbart sätt kombinerade de intellektuellas egen bristande tro på det »civila samhället« och den styrka som låg i en organiserad arbetarrörelse, som kämpade mot kapitalistiska intressen. Härvid återfick de intellektuella tron på framtiden, det fann något som var värt att kämpa för.[10] De blev (i vissa tillfällen) kommunister, i det att kommunisterna uppfattades som »handlande socialister«. De stod inte handfallna, de var beslutsamma, de gjorde något åt saken.[11] Och de blev allesamman beundrare av Sovjetunionen, landet där man förverkligade drömmen om en ny civilisation.

Stalins Sovjet: Framtidens land

Det de intellektuella främst hade emot den västliga civilisationen var inte enbart de sociala orättvisorna i väst (ojämlikheten) men också den sociala otrygghet som nödvändigtvis följer av en relativt svag regering, vars makt är i avgörande grad begränsad medan individernas handlingsfrihet i det civila samhället i motsvarande grad är relativt stor. Detta »styrkeförhållande« är utan

tvekan ett väsentligt hinder för en »stabil« ekonomi. På den andra sidan är denna typ av regering emellertid också den enda historiskt kända (och troligen också den enda teoretiskt möjliga) garantin för existensen av rättskydd för individen, politiska fri- og rättigheter, en representativ regering osv.

Normalt är den relativa otrygghet som blir resultatet av en sådan regering att »leva med« i det att alternativet uppfattas som ännu värre. I den situation som uppstod på 30-talet kom dock många intellektuella att ompröva sin tidigare hållning. Det som tidigare hade uppfattats som en »fördel« i den västliga civilisationen (nämligen den »civila samhällets« övervikt i förhållande till »staten«) kom nu att uppfattas som dess främsta och mest iögonfallande nackdel. Vi kan här identifiera en av de viktigaste motiven bakom den framväxende beundran av Stalins Ryssland: Nämligen att man där hade en regering som hade frigjort sig från de hinder, som i väst tycktes på avgörande sätt bromsa möjligheterna att få styr på ekonomin.

Denna tanke styrktes av den avgörande kontrast som tycktes råda mellan väst och Sovjet i början av 30-talet. I de västliga länderna hade hjulen närmest upphört att snurra, skorstenarna slutade ryka, varven låg öde, kraftstationer stängdes o.s.v. Det tycktes som om all energi hade försvunnit, den västliga värden syntes helt och hållet kraftlös. I Sovjet hade man på samma tidspunkt startat ett storstilat industrialiseringsprogram, här inte blott körde arbetsplatserna för fullt, man uppbyggde nya fabriker, ja till och med nya städer, kraftverk, fabrikskomplex etc., alltsammans i jättelik skala. Dette kunde inte undgå att göra ett djupt intryck på de intellektuella som i tusental besökte Sovjetunionen på denna tidspunkt. I många västeuropeiske och amerikanska storstäder rådde det närmast en slags Sovjetfeber. Filmer, Böcker, föredrag etc. om Sovjet, fick landet att framstå nästan som en hägring i en öde öken.

För de intellektuella som besökte Sovjet under denna period, var det svårt att dra någon annan konklusion än att man här bevittnade en ny civilisations födelse (och en gammal civilisations fall). »I Västerlandet rådde massarbetslöshet, i Ryssland knapphet på arbetskraft... I Västerlandet hotade den fria konkurrensens anarki att sänka det kapitalistiska systemet i kaos. I Ryssland höll första femårsplanen genom en serie gigantiska språng på att omforma det mest efterblivna landet i Europa till det mest avancerade. ... den drastiska kontrasten mellan kapitalismens förfall och den sovjetiska planhushållningens frammarch ledde oemotståndligt till slutsatsen att Sovjet representerade framtiden och vi det förflutna«.[12]

Den beundran som växte fram för Stalins Sovjet baserade sig dock inte enbart eller ens främst på konstaterandet att framtiden i största allmänhet tycktes vara tryggad i detta nya samhällssystem. Därtill kom att det tycktes som om speciellt de intellektuella hade en särskild (och priviligierad roll) att spela i Stalins Sovjet. Den amerikanske författaren Edmund Wilson framhävde som exempel Gorkijs position. Som forfattare betraktat hade han »ingen parallell i

vår tid«. »I det förflutna en nära vän till Lenin, idag är han en slags kommissarie för litteratur; och han är kanske närmare till att dela Stalins ära än någon annan offentlig person. Effekten på en författare på besök i Ryssland är därför både smickrande och till nyktrande. Inte i någon annand del av världen mottar författaren så mycket ära; och inte någon annanstans är han i samma grad gjord medveten om sitt ansvar«.[13]

En ledande brittisk kommunist, professor J.B.S. Haldane, framställde dessa förhoppningar på ett mer oblygt sätt i sin bok: Why Professional Workers Should be Communists: »Ni kan ställa frågan: »Om kommunisterna lyckas med sina mål, vad skulle i såfall min position bli?« Svaret är att om de är bra i ditt jobb så skulle du ha mer makt och mer ansvar än du har nu. De ledande kommissarierna i Sovjetunionen, vilka ledar store socialiserade industrier, jämfört med vilka Imperial Chemical Industries eller vilken som helst av de brittiska järnvägarna är småfisk, är direktörer, vilka för det mesta är tränade som ingenjörer. De ledande vetenskapsmännen, författare, artister är mycket viktiga människor.[14]

Paret Sidney och Beatrice Webb tycker sig til och med kunna konstatera närvaron av en »vetenskapskult«. »En av skillnaderna mellan den sovjetiska civilisationen och den i andra länder är det sätt på vilket vetenskap betraktas. Till skillnad mot de grupper av jordägare, advokater, köpmän, byråkrater, soldater och journalister som styr i de flesta andra stater, så tror administratorerna i Moskvas Kreml verkligen på sin förklarade tro. Och deras förklarade tro är vetenskapen. Inga vunna rättigheter förhindrar dem från att basera sina beslut och sin politik på den bästa vetenskap de kan uppnå. Därutöver har den offentliga opinionen, under ledning av kommunistpartiet, kommit att, i en grad som är oöverträffad, att i överväldigande grad vara för att utnyttja sig av vetenskap i maximal grad.. hela gemenskapen är ivrig efter ny kunskap. Det finns inget land, tror vi, i vilken en så omfångsrik och en så varierad mängd vetenskaplig forskning utförs för offentlig räkning, såväl inom abstrakt teori som inom teknologi«.[15]

Myten om en högre demokrati

Sett mot bakgrund av dessa (överdrivna) förhoppningar, är det kanske inte så förvånadsvärt att de intellektuella började att se ting i Stalins Ryssland som inte existerade i sinnevärlden. Vi har ovan pekat på att de intellektuellas motiv för sin »omvändelse« var dubbeltydig: Den innehöll dels en moralisk indignation baserad på solidaritet med de undertryckta, dels ett hat mot de styrande i väst för att dessa inte visste att rätt uppskatta de intellektuellas kvalifikationer och förtjänster. I det att Stalins Ryssland tycktes innehålla ett löfte om en lösning på den andra typen av problem, varför skulle den inte också kunna lösa också det första problemet? Vad var det egentligen som hindrade ett samhälle

Sidney (1859-1947) og *Beatrice Webb* (1858-1943). Fremtrædende medlemmer af det engelske Labours venstrefløj. Skrev i 30rne meget positivt om sovjetkommunismen.

av sovjetisk typ från att, utöver skänka trygghet och ära till de intellektuella, också skapa social rättvisa?

Därutöver innehöll avståndstagandet från den västliga civilisationen också, som vi pekade på ovan ett dilemma. En stark regering, dvs. en regering som inte hämnades av demokratiska fri- och rättigheter och individernas rättskydd, och som samtidigt tycktes tildela vetenskap och kultur ett stort värde, lovade gott för de intellektuellas sysselsättningsmöjligheter. En sådan regering betydde ordning och trygghet, den eliminerade den osäkra framtid som var så karaktäristisk för situationen i väst. Denna visshet förmörkades dock av tanken på vad som egentligen skulle hände när man inte längre hade de liberala och demokratiska fri- og rättigheterna. Innebar detta inte stora risker för maktmissbruk från de regerandes sida? Hur kontrollerar man egentligen en okontrollerbar regering?

Myten om att Stalins Sovjet representerade en »högre demokrati« kan ses som ett slags svar på dessa två problem. Att det var frågan om en högre demokrati betydde för det första att man *inte behövde* de liberala- och demokratiska friheterna. Dessa friheter var ju enbart av »negativ« karaktär, dvs. deras funktion var att skydda individerna mot statsmakten och utöva kontroll över rege-

ringen. Denna skydds- och kontrollfunktion hade emellertid ingen mening i ett samhälle som styrdes utifrån »allmänna« intressen, snarare än »privata« intressen. Tvärtom skulle existensen av sådana rättigheter betyda att de regerande skulle förhindras att konsekvent styra utifrån de »allmänna« intressena, i det att de skulle behöva ta hensyn till »privata« intressen.

Det enda problemet var här hur man kunde veta att de regerande nu verkligen styrde utifrån de »allmänna intressena«. Lösningen bestod här i att helt enkelt hävda att de regerande använde sig av vetenskapliga kriterier. Och just så betraktade man också Stalins Sovjet: Det var ett vetenskapligt styrt samhälle. Kommunistpartiet betraktades som »en professionell association vilken frivilligt kvalificerade sig« för att »erbjuda ledning i offentliga affärer«, analogt med varje annan organiserad vetenskaplig profession« och »den politiska vetenskapen intar platsen för det valjippo som kallas politik i de västliga staterna«.[16] Denna tanke fick speciellt stor utbredning i Storbrittannien där en rad framträdande naturvetenskapsmän, under ledning av J.D. Bernal initierade en rörelse som fick stort inflytande i brittisk naturvetenskap. Slagordet var »vetenskap är kommunism« och det tycks som om rörelsen faktisk föreställde sig att Stalins Ryssland var en slags »vetenskaplig republik«.[17]

För att kunna framhäva Stalins Sovjet som en »högre demokrati« måtte man emellertid också kunna argumentera för att det var ett ur moralisk synsvinkel *rättvist* samhälle, dvs. att det var ett samhälle i vilket det inte längre existerade undertrycta, diskriminerade individer. Det viktigaste medlet för detta var, menade man, den medvetna uppfostran av individen, skapandet av ett »kommunistiskt medvetande«. Kärnan i detta kommunistiska medvetande är föreställningen om den allmänna, obligatoriska arbetsplikten, vilken är huvudgaranten för den sociala jämlikheten. »Att sysselsätta sig med socialt nyttigt arbete, i enlighet med förmåga, är en universell plikt. Det är en distinkt nyhet i det sociala livet att det inte får vara något undantag från denna plikt i rikedomsbesittarens eller jordägarens favör, och heller inte till fördel för innehavaren av höga tjänster, eller de som har exeptionell intellektuell eller artistisk gåva eller förmåga.. det är detta som menas med det »klasslösa samhället«. Denna föreställning, baserar sig i sin tur på en moralisk skuldkänsla, vilken »står i skarpaste kontrast med moralen i de kapitalistiska samhällena« i det att det är frågan om »en universell individuell skuld. Ingen individ uppnår vuxen ålder utan att ha ådragit sig en betydande personlig skuld till gemenskapen i vilken han har blivit född och fått sitt uppehälle och sin träning bekostad. Denna skuld skall han återbetala genom faktisk personlig tjänst genom handen eller hjärnen«.[18]

Ömsesidigt bedrägeri

Vi har ovan skisserat de förväntningar som de progressiva intellektuella, vilka under 30-talet blev »omvända« hade till Stalins Sovjet. Som vi vet, lyckades

det dem att i sina besök i Sovjet i stort sett få dessa förväntninger uppfyllda. De såg det som de förväntade att se, dvs. utöver ett pulserande näringsliv och generösa anslag till forfattare och vetenskapsmän, såg de också en vetenskapligt baserad ledning och social rättvisa. De såg med andra ord inte att partiet, denna frivilliga professionella organisation som utbjöd sina tjänster som politiska ledare faktiskt hade upphört att existera som politisk kraft, och att den politiska scenen intagits av säkerhetspolisen under ledning av en liten klick kring Stalin. De genomskådade inte utrensningarna mot de gamla revolutionärerna, men trodde på fullt allvar att det var frågan om spioner och förrädare. De upptäckte inte att bönderna tvingats på knä genom en brutal terrorpolitik, att hela arbetslivet var genommilitariserat, att arrestationer ägde rum planmässigt i syfte att framskaffa den arbetskraft som det tack vare »profitens eliminering« rådde en sådan brist på o.s.v. De förstod med andra ord intet av vad som faktisk föregick i 30-talets Ryssland.

Hur skall man egentligen förklara denna märkliga blindhet? En möjlig hypotes kunde vara att de progressiva intellektuella under 30-talet hade bristande information om vad som egentligen föregick. Deras beundran av Stalins Sovjetsamhälle var därför uttryck för god tro, i det att de inte anade vad som ägde rum bakom kulisserna. De såg det som visades upp och intet annat, och därför hade de inte en jordisk chans att göra självständiga iaktagelser, som kunde bilda grundval för en annan bild av sovjetsamhället än den officiella. De progressiva intellektuella blev lurade, de var ett offer för de sovjetiska myndigheternas kamouflering eller förnekande av fakta.

Häri ligger otvivelaktigt en del av svaret på ovanstående fråga. De progressiva intellektuella blev otvivelaktigt lurade. I vissa tillfällen (ex.vis. den politiskt skapade hungersnöden i Ukraina 1932-33) var de inte ensamma om att vara ovetande om vad som hände. På grund av parti-och statsmonopolet över nyhetsförmedlingen, lyckades det myndigheterna att förtiga denna fruktansvärda katastrof.[19] I andra tillfällen blev de föremål för selektiv lurendrejeri. (Potemkineffekten), dvs. alla kände till bedrageriet, utom de besökande.[20] Men utöver att bli lurade, för att de sovjetiska myndigheterna önskade att lura dem, så blev de också lurade för att de *själva* önskade att bli lurade. I dette tillfälle kan man tala om en slags »samspel« mellan myndigheterna och de besökande, det vi kunde kalla »ömsesidigt bedrägeri«.

De progressiva intellektuella som kom till 30-talets Sovjet, kom som »politiska turister« dvs. de kom i syfte att få vissa politiska trosföreställningar bekräftade. Dessa trosföreställningar utsprang ur den verklighet som de dagligen levde i hemma i väst och hade inte nödvändigtvis något med Sovjet att göra. När de progressiva intellektuella beslutade sig för att besöka Sovjet, så var det för att de *trodde* att Sovjet var ett framtidsland, att man där var påväg att realisera en »högre demokrati«. Då denna högre demokrati uppfattades som något odelat positivt och eftersträvansvärt, var man inte ute efter empi-

riska detaljer och personliga erfarenheter som eventuellt kunde få de intellektuella att tänka om, att förändra sina värderingar (i detta tillfälle att omvärdera sin syn på de liberala och demokratiska rettigheterna). Det man var ute efter var omvänt detaljer och iaktagelser, som bekräftade en i ens förmodan att denna »högre demokrati« var något »verkligt« och något »gott«.

Sovjettisk fremstilling af udlændinge på besøg i 30rne. Bl.a. ses Georg Bernard Shaw, der var meget »sovjetvenlig«. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Existensen av detta motiv var givetvis inte okänt för de sovjetiska myndigheterna (som är goda människokännare: det blir man om man dagligen styr folks liv i alla dess olika schatteringar) och då de kunde se vissa fördelar i att bekräfta de »politiska turisterna« i deras tro och förväntningar, lade man ned en viss möda och avsatte en icke obetydlig mängd av resurser för detta ändamål: Man bygdde upp en turistorganisation, utbildade guider, organiserade speciella turer till vissa utvalda mönsterinstitutioner således att man säkrade sig att de besökande kom att bilda sig ett intryck som i övervägande grad var präglat av »framsteg« och »humanism«. Dä myndigheterna i samhällena av sovjetisk typ suveränt råder över landets alla resurser var detta inget problem. Man behövde blott göra en koncentrerad insats på få områden, och resultatet uteblev som regel inte.

Denna »teknik«, som Hollander kallar »selective exposure« löste dock blott ena halvan av problemet. Genom att konfronteras med mönsterinstitutioner fick de politiska turisterna en kollektion av sinnesintryck, som de kunde utfylla sina positiva förväntninger med. Men vad med de kritiska misstankar som de oundvikligen måste ha burit med sig? Vad med de iaktagelser som var ägnade att väcka obehag, olust, skepsis etc.? Såväl de sovjetiska myndigheterna som de politiska turisterna hade behov av att utveckla det ömsesidiga bedrägeriet ett steg videre. Hade man sagt A, måste man också säga B. De positiva intrycken från mönsterinstitutionerna måste på något sätt kompletteras, således att det var möjligt för de politiska turisterna att slippa den brutala konfrontationen mellan teori och verklighet, mellan uppskruvna förväntningar och efterföljande deprimerande besvikelse.

Det sätt på vilket de sovjetiska myndigheterna löste detta problem är i sig själv värt beundran. Det är frågan om intet annat än ett psykologiskt mästerverk, som kommer att gå till historien som ännu ett uttryck för människans kolossala uppfinningsrikedom. De sovjetiska myndigheterna visste att de politiska turister som kom till deras land hade en, om än svag »predisposition«: Nämligen tendensen att »förtiga« sådana obehagliga fakta, och/eller »redefiniera« dem i en sådan kontext att det obehagliga sjönk i bakgrunden. Denna predisposition utsprang ur en slags omedveten »försvarsmekanism« hos de omvända intellektuella. De hade behov av att försvara sig mot mistanken om att de hade fel och att deras motståndare hemma hade rätt. Så länge de befann sig i hemlandet tenderade denna försvarsmekanism att fungera av sig själv. Ty på den ena sidan var ju misstanken om det obehagliga något vagt och oprecist. Det var inte något påträngande, något man kunde konstatera med egna ögon. Man kunde därför alltid avfärda sådana obehagliga upplysningar som fientlig propaganda, avsett at försvaga en i ens tro. På den andra sidan önskade man inte att göra det alltför lätt för motståndaren. Frågan om »fakta« är nästan alltid ett politiskt vapen i dagens sekulariserade värld, och därvid också något

som man är mycket påpasslig med. På denna punkt önskade man inte vika en punkt mer än nödvändigt.[21]

Problemet var, vad som skulle hända med denna försvarsmekanism, när man väl befann sig på platsen och därvid tvingades att konfronteras med det obehagliga på nära håll. Skulle den bryta samman? Det var för att lösa detta problem, som de sovjetiska myndigheterna utvecklade en slags »avvärjande« manöver, det vi skulle kunna kalla »vänskapstekniken«. Denna har åtminstone tre dimensioner. För det första det vi kunde kalla »infantiliseringen«. Som besökande i ett land där en myndighetsinstans (såsom ex.vis den statliga turistorganisationen Intourist eller fackföreningarnas Centourist) står för organiserandet av hotell, mat, resor, institutionsbesök etc., ställer en eller flera flerspråkiga guider till disposition, sörjer för festliga sammankomster och liknande, blir besökaren bokstavligt »omhändertagen«. Berövad allt ansvar för den dagliga tillvaron, kan den besökande inte annat än låta sig, passivt, ledas runt från den ena aktiviteten till den andra. Han mister härvid all självständig initiativkraft. Psykologiskt är detta detsamma som att låta sig regrediera tillbaka till barnstadiet.[22]

En annan aspekt, är det Hollander kallar »egomassage«, dvs. överdådiga välkomstceremonier, god mat, luxuösa hotellrum, bekvämliga transportfaciliteter, diskreta inköpscentra, personliga presenter och i vissa exceptionella tillfällen samtal/samvaro med högt uppsatta ledare. Den politiske turisten, som redan börjat genomgå en infantiliseringsprocess, får här ytterligare en dos sövningsmedel. Egomassagen gör att han känner sig smickrad, hans oplevelse av välmåga berövar honom hans kritiska förmåga och hans skepsis börjar nu gradvis att omvandlas till oemotståndlig entusiasm. Jag skulle vilja påstå att få människor är så skapta att de inte åtminstone momentant låter sig infånga i denna känsla, i synnerhet om det är första gången och vistelsen är relativt kort. Ju längre vistelsen är, ju svårare blir det för myndigheterna att genomföra tekniken konsekvent (det blir alltför kostsamt).

Detta för oss över till den tredje aspekten av vänskapstekniken, nämligen det vi kan kalla den »psykologiska isoleringen«. Denna uppnås genom en påtaglig »överorganisering« av besöket, något som dels tar luften ur besökaren, fråntar honom energi att företa sig något på egen hand, dels hindrar honom från att komma i spontan, oförmedlad kontakt med befolkningen.[23] Därvid blir de personer som utsetts av myndigheterna att motta en, faktiskt de enda individer besökaren kommer i personlig kontakt med under sitt besök (förutom andra utlänningar på hotellet). I den usträckning besökaren utvecklar några mer varma personliga känslor under sitt besök, så blir det som regel i relation till dessa representanter för myndigheter.

Den »psykologiska isoleringen« är det avgörande hindret för att bryta med infantiliseringsprocessen, och återfå sin självständighet och sin kritiska förmåga. Detta är förklaringen till att det som regel krävs flera och/eller längre

uppehåll för att »vänskapstekniken« skall upphöra att verka. Den progressive intellektuelle som, efter att ha återfått sin tankeförmåga och kan se nyktert på tingen, trots detta fortsätter med att berömma Sovjet (eller undgå att offentligt kritisera landet) må förväntas ha andra motiv än »beundrarens«, dvs. den grupp av progressiva intellektuella vi här talar om. Det rör sig här oftast om personer som på ett eller annat sätt har »investerat« något av sitt liv i Sovjet, dvs. Sovjetforskare som är avhängiga av att få återkomma regelbundet för att kunna bedriva sitt yrke; folk i vänskapsföreningar för vem det infantila, priviligierade och isolerade livet i Sovjet blivit en livstil; eller slutligen partimedlemmar och funktionärer vilka så småningom lärt sig att identifiera sig med de regerandes tankegang.

Konklusion

Vi indledde denna artikel med att ställa frågan om man kan spåra några likheter mellan den »gamla vänsterns« beundran för 30-talets Sovjet och den »nya vänsterns« modsvarande beundran/entusiasm för Cuba, Kina, Kampuchea etc. på 60- och 70-talen. På detta kan man svara både ja och nej. Det finns en avgörande likhetspunkt, nämligen den uppblåsta myten om en högre demokrati, som man trodde och förväntade sig kunna finna i samhällene ifråga. Denna likhet skall i sin tur ses mot bakgrund av att det faktisk är frågan om i stort sett samma skikt bland vilka denna myt tenderar att uppstå och frodas, nämligen de intellektuella. Detta förhållande reser visse intressanta frågor av mer generell karaktär om de intellektuella som social grupp: Deras hållningar, värderingar, föreställningar etc. Kort sagt: Är det tänkbart att de intellektuella tenderar att utveckla en egen, specifik ideologi, som svarar mot deras speciella sociala situation?

Det intressanta i detta sammanhang är att marxismen, som har varit den dominerande teorin/ideologin bland de progressiva intellektuella i det 20:e århundradet av någon underlig anledning aldrig har ställt sig denna fråga. Marxismen, som berömmer sig för att vara »materialistisk« när det gäller *andra* klasser och skikt (arbetarklassen, bourgeoisin etc.) tycks när det gäller sig själv vara närmast idealistisk i sin karaktär. Den framställar sin egen attraktionskraft som utspringande ur något rent teoretisk, en slags plötslig »insikt« i hur historien fungerar, hur det hela hänger samman. Detta är en uppfattning som rätta kritiserats på ett kraftfullt och övertygande sätt många gånger i litteraturen[24] utan att det dock synbarligen haft någon större effekt. Teorin om att intellektuella ansluter sig till marxismen blott och bart för att den är »sann«[25] fortsätter att dominera bland progressiva intellektuella kretsar.

Här reser sig med andra ord ett väldigt forskningsområde, där fantasi, djärvhet, nytänkande borde ha goda utsikter.[26] Detta för oss i sin tur över till de avgörande skillnaderna mellan den »gamla vänstern« och den »nya«. Ty

om det finns en avgörande sociologisk likhet mellan då och nu, så finns det samtidigt väsentliga historiska skillnader. I bägge tillfällen blev en grupp människor (intellektuella) djupt alienerade inför sitt eget samhälle, så alienerade att de var beredda att uppge de historiskt progressiva landvinningar som dessa samhällen uppnått (de liberala och demokratiska fri- och rättigheterna) till fördel för vad de trodde var en »högre demokrati«. Men arten av denna alienation var olika idet att den utsprang ur två historiskt helt olika konjunkturer.

I det ena tillfället (30-talsdepressionen) utsprang de intellektuellas alienation ur en slags känsla av hopplöshet. De intellektuella hade förlorat tron på framtiden och de började därför att se sig om efter något radikalt nytt. Detta »nya« upptäckte man i marxismen (vilken närmast framstod som en slags »hoppets filosofi«), i kommunismen (vilken uppfattades som en »handlingens socialism«) och i Stalins Sovjet (vilken framstod som framtidens land).

Under 60- och 70-talet var det snarare »institutionssamhället« som de intellektuella reagerade emot. Den dominerande känslan var här inte så mycket hopplöshet som maktlöshet. Det man hatade, men som man samtidigt inte kunde påverka, var den tilltagende rationaliseringen av samhällets institutioner: Familjen, skolan, universiteten, arbetsplatserna, fängelserna, sjukhusen, ministerierna, armén, domstolarna och inte minst samhällets översta politiska institutioner, kärnan i den liberal-demokratiska staten, nämligen folkförsamlingarna. Hatet mot denna »byråkratiska disciplinering« var en stämning som gott svarade mot 60- och 70-talets förändrade situation. Jämfört med 30-talet var den marknad som de intellektuella skulle sälja sin arbetskraft på inte längre en »anarkistisk« marknad. Det var snarare frågan om en »stimulerad« marknad, en marknad som utsprang ur den välfärdsstatliga justering av marknadsekonomin som blev det faktiska resultatet av 30-talsdepressionens sociala och politiska konflikter.

En sådan »stimulerad marknad« hade förlorat en hel del av den tidigare »otrygghet« som den anarkistiska marknaden stod för. Till gengäld betydde detta att de typer av arbetsuppgifter som stod öppna för intellektuella tenderade att förlora något av sin tidigare charm. Kravet om »rationalitet« betydde en slags »planerad marknadsanpassning«, något som nödvändigtvis måste minska den intellektuelles autonomi. Denne blev i stigande grad själv en slags »byråkrat«, dvs. en intellektuell av vilken det förväntades att han skall utbilda sig till »expert« på ett begränsat område, snarare än att utbilda sig till en »lärd« person, en person med en allsidig utbildning, en utbildning som berikar och utvecklar hela personligheten. Det var denna utveckling (vilken förutspåddes redan av Weber) som förde till att de intellektuella i stigande grad blev alienerade inför de västliga politiska institutionerna på 60- och 70-talet (den period då den planerade marknadsanpassningen och stigande rationaliteten börjar att få markanta effekter på de högre utbildningsinstitutionerna). I

likhet med 30-talets intellektuella hatade man marknadsinstitutionerna, men grundvalen för detta hat var inte så mycket idén om marknadsinstitutionernas påstådda (makro)irrationalitet, som deras överdrivna (mikro)rationalitet. Marknaden förde till att mikrorationaliteten fördes till sin spets, och därvid hotade att frånta det intellektuella arbetet allt självständigt värde.

Det var detta som var bakgrunden för de »omvändelser« som äger rum bland de intellektuella under 60- och 70-talet. De intellektuella blev marxister i det att marxismen var ett sätt att bryta upplevelsen av maktlöshet. Om marxismen för de 30-talsintellektuella fungerade som en slags »religion«, så fungerade den för 60- och 70-talets intellektuella snarare som en »magi«. Att bli »omvänd« betydde här inte så mycket att åter se en mening med livet, att återfå hoppet till framtiden, men snarare att bli invigd i vissa mystiska formler, vars blotta uttalande tilldelades närmest en magisk kraft (m/v - arbetarklassen är utsugen, arbetarklassen gör motstånd, arbetarklassen organiserar sig; m/v:k/v-l - profitkvoten sjunker, kapitalismen går mot sin slutliga kris, revolutionen är nära). Härvid fick de intellektuella plötsligt ett hemligt vapen, med vilket de kunde bekämpa sin egen känsla av maktslöshet. De »onda makterna« dvs. den planerade marknadspassningens rationalisering var inte allsmäktiga,de kunde hållas tillbaka genom åberopande aven annan makt, *Kapitalet*.

Denna skillnad mellan 30-talets och 60-70-talets intellektuella förklarar också varför huvudparten av de intellektuella denna gång inte kände sig attraherade av de traditionelle kommunistiska partierna. Dessa tycktes ju på intet sätt vara medvetna om den stimulerade marknadsekonomins effekter vad gäller rationaliseringsprocesserna och deras disciplinerande effekt. De ställde frågan om lönerna, inte arbetsvillkoren i förgrunden för sin aktivitet. De gick in för centralisering, dvs. ökad disciplin, snarare än decentralisering. De gjorde sig inga större bekymmer om effekterna av nya energiformer (kärnkraft), ny teknologi, osv. kort sagt de förblev fångna i »rationalitetens logik«. Det förklarar också varför Sovjetunionen mötte så ringe popularitet under denna period, medan omvänt Cuba och Kina väckte så stor entusiasm. Ty det Sovjetunionen gjorde under 60- och 70-talet var ju att (om än i blygsam skala) söka ta itu med sin iögonfallande bristfälliga »mikrorationalitet« genom olika typer av ekonomiska reformer, med vissa marknadsinslag.

Dessa typer av reformer (vilka motiverades i termer av »värdelagens« återinförande) uppfattades av de västliga intellektuella som en klar historisk reträtt, en regression, en utveckling *av samma typ* som den vilken ägde rum under motsvarande period i väst.[27] Omvänt tycktes det som om Cuba i början och mitten av 60-talet och Kina i slutet av 60-talet slog in på en annan väg. I stället för en utveckling mot »statskapitalism« sökte man där medvetet »bryta« mot världelagen (det cubanska budgetfinansieringssystemet) respek-

tive »bekämpa« den byråkratiska rationaliteten och disciplinen (»kulturrevolutionen«).

Studiet av 30-talets intellektuella reser också en tredje typ af problemställning. De omvändelser som ägde rum blev, med få undantag, inte särskilt långvariga. I USA skedde en markant förändring redan i mitten av 30-talet, i och med den nya demokratiska Roosevelt-administrationens tillträda. Den »new deal« som denna iscensatte återfödde hos huvudparten av de intellektuella tron på de västliga politiska institutionerna, det att den i ett slag bröt med den socialt orättfärdiga krispolitiken, samtidigt som den skapade massor av arbetstillfällen för intellektuella. I England finner vi snarare en slags desillusioneringsprocess i slutet av 30-talet, vilken blot delvis utsprang ur den sovjetiska utvecklingen. Det republikanska nederlaget i Spanien och insikten att kriget när allt kom omkring var oundgåeligt var troligen viktigare för den stämningsändring som ägde rum. I ingetdera av tillfällena var det emellertid frågan om en »reflekterad« förändring. Det föregick ingen »kollektiv självkritik« bland de intellektuella, således att de historiska lärdomarna kunde vidarebefordras till nya generationer (något som bl.a. manifesterade sig i USA där en stor grupp intellektuella inom främst underhållningsindustrin omvändes till stalinister strax efter andra världskriget).

Frågan är om samma sak håller på att hända idag. Det finns vissa tecken på att delar av den nya vänstern i slutet av 70-talet genomgick en tillnyktringsprocess, att man började ompröva de tidigare ståndpunkterna. Denna omprövning ägde dock i hög grad rum mot bakgrund av 60-70-talets situation, dvs. den stimulerade marknadsekonomins/välfärdsstatens politiska och sociala mönster (tilltagande rationalisering/disciplinering). Idag blåser vindarna som vi vet åt annat håll. Slagorden heter »nedskärningar« och »privatisering« av den offentliga sektorn. Kommer detta att betyda att vi denna gång kommer att uppleva en tredje typ av omvändelse, hur den så kommer att se ut? Är det med andra ord omöjligt för de intellektuella att lära av historien?

Noter:

1) Lewis A. Coser, *Men of Ideas*, The Free Press, 1965 s. 240.

2) Det är viktigt att påminna om att Kinas Kommunistiska Parti, i sin omedelbara reaktion på Chrustjevs »hemliga tal« var övervägande positiv till dennes uppgörelse med stalinismen. Tendensen till att försvara Stalin, utkristalliseras först senare, och skall ses i relation till de försämrade förbindelserna mellan Sovjet och Kina i slutet av 50-talet. Se här Trond Spurkeland, »Kinas Kommunistiske Partis analyse av Stalin-epoken og Krustsjov-regimet« i H. Ebbing m.fl., *Stalinismen - en marxistisk Kritikk*, Gyldendal Norsk Forlag. 1974.

3) Se Stuart Samuels, »English intellectuals and politics in the 1930s« i P. Rieff (ed.) *On Intellectuals*, Doubleday & Company, 1969.

4) Fenomenet »beundran av Sovjetunionen« har beskrivits av bl.a. Coser op.cit.; Lewis S. Fe-

uer, »American Travelers to the Soviet Union 1917-32: The formation of a Componant of New Deal Ideology« i ds *Marx and the intellectuals*, Anchor Books, 1969; Sylvia, R. Marguiles, *The Pilgrimage to Russia: The Soviet Union and the Treatment of Foreigners, 1924-37*, Madison, 1968. För en jämförelse av fenomenet med dess motsvarighet på 60- och 70-talen se Paul Hollander, *Political Pilgrims, Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-78*, Oxford University Press, 1981.

Jag har i denna artikel i hög grad, låtit mig inspirera av det material, som Hollander lägger fram, samtidigt som jag dock tar förbehåll för dennes ensidiga sätt att tolka detta material på. Enligt min mening kräver den intellektuella ärligheten att man gör en klar distinktion mellan kategorin »beundrare« och de andra kategorier som jag menar man också kan urskilja bland progressiva intellektuella i väst, nämligen det jag vill kalla »sympatisörer« respektive »kritiker«. Läser man Hollanders studie noggrannt, visar det sig att han i praktiken baserar sig på de alternativa iaktagelser som utformats av sympatisörer och kritiker. I det att han vägrar att erkänna existensen av »pluralism« bland de progressiva intellektuella i väst (dvs. förekomsten av modstridiga, konkurrerande ståndpunkter) tenderar dock framställningen att få en övervikt av förkastande moralisering på bekostnad av resonerande analys. Det senare kräver av författaren en förmåga att åtminstone delvis »sympatisera« med sitt objekt, dvs. att identifiera någon värdering som man kan dela med den andre. Existensen av »pluralism« inom vänstern i väst är ett uttryck för att det faktiskt måste existera sådana typer av värderingar. I det ögonblick denna pluralism inte erkänns, omvandlas vänstern till något helt och hållet »främmande«. Vänstern uppfattes som något »totalitärt« och därmed också något som per definition har helt andra värderingar än dem som kommer till uttryck i västs politiska institutioner.

5) »In the 1930s, a great number of British and American intellectuals previously aloof from or hostile to Communism, suddenly »discovered« the Soviet Union. Beatrice Webb, who had previously considered the Russian revolution »the greatest misfortune in the history of the labor movement« fell in love with the Soviet Union, She and her husband saw there the emergence of a new civilisation that embodied, through its planning, its application of science to the reconstruction of society, its moral dynamism, and its puritanical morality, the emergence of a true welfare state. Harold Laski, previously the most consistent advocate of political pluralism and a champion of reason in politics, of gradualism and legal adjustment, suddenly lost confidence in democratic institutions and began to vaunt the virtues of Russian-style marxism. John Strachey, a former Labor M.P. wrote *The coming Struggle for Power*, a most able popularization of Communism, which contributes much to making it respectable in the West. Scores of young men fresh from Oxford and Cambridge, poets, novelists, and scientists, became for shorter or longer periods enthusiatic devotees of the Cult in Russia, even a liberal like E.M. Forster could consider at that time that Communism was the only political creed that offered hope for the future, although he himself would not be a Communist« (Coser op.cit. s. 233-4).

6) Se Arthur Koestler, *Pil i det blå*, Stockholm, 1966.

7) Coser op.cit. s. 236.

8) Koestler op.cit. s. 256 - 7.

9) Samuel Hynes, *The Auden Generation: literature and Politics in England in the 1930's*, London, 1976, s. 66. Cit. Hollander op.cit.

10) Jfr. följande formuleringar (cit från Hollander op.cit.): »Intellectuals believed that the Marxist diagnosis af dying capitalism was accurate, that history was on their side. There was a sense of purpose, of excitement of exhilaration in their commitment to politics. They felt they were on the offensive against war, fascism, and economic exploitation« (Granville Hicks, »How I came to Communism«, New Masses, september 1932). »Marxism did re-

store meaning and purpose to life by offering a sense of historical direction, and an organic version that dared to be monistic. In an age when all truths seemed relative and fragmentary, marxism could provide a rare glimps of the totality of existence, an exciting synthesis that broke down the classical dualism between self and society, idealism and realism, contemplation and action, art and life« (John P. Diggins, *The American Left in the Twentieth century*, New York, 1973, s. 116). Den religiösa undertonen är omisskännlig, och har givetvis med den profetiska tanken i marxismen att göra.

11) »Sherwood Anderson/en amerikansk socialist F.K./put to himself the question, »What is the difference between a Socialist and a Communist? and answered, »I guess the Communists mean it«. Lincoln Steffens, the grand old fighter against corruption, finally arrived at the conclusion that in Russia he had seen the future and it worked. »Nobody in the world« he said, »proposes anything basic and real except the communists«. (cit. Coser op, cit.s. 234).

12) Koestler op.cit. s. 260-1. Jfr. även följande formuleringar. (cit. från Hollander op.cit.): »The direction in the Soviet, from both the material and cultural standpoints, seems steadily and on the whole upward, and the problems those of growth. Elsewhere in the world the direction seems downward and the problems those of decay« (Corliss & Margaret Lamont, *Russia day by day*, New York, 1933)« I went round the Soviet Union in those rather rough, primitive and casual days when one saw very much of the difficulties..and yet there was no mistaking the sense of purpose and achievement.. in those days of trial. It was grim but great. Our hardships in England were less; their were deliberate and undergone in an assurance of building a better future« (J.D.Bernal: Gary Wershey, *The visible college : The collective bigraphy of British Scientific Socialists of the 1930ths*, London, 1978); »Even today .. before a classless society has fully emerged, there is perceptible an exhilaration of living which finds no parallell in the world. To travel from the capitalist world into Soviet territory is to pass from death to birth« (John Strachey op.cit.) För en skönlitterär framställning, skriven helt och hållet i ovanstående anda, se Nordal Griegs roman *Ung må verden endnu være*.

13) E.Wilson, *Travels in two democracies*, New York, 1936, s. 212. Cit. Hollander op.cit.

14) Coser op.cit. s. 238.

15) Sidney & Beatrice Webb, Soviet Communism: *A new civilization*, Vol. II Longmans, Green and Co., 1936 (2nd ed.), s.1131-2.

16) ibid.s.1131.

17) »Dreaming of well ordered polity in which the key decisions would be on a scientific basis rather than in accord with the vagaries of the electoral process, they believed that the Soviet Union was the embodiment of those societies run by scientists and managers of whom Saint-Simon and Comte had dreamed in their day. Comte had believed that in the »stage of positive science« politics would become a sort of applied physics. Freedom of conscience would no longer play a progressive part because it would be absurd to oppose a scientifically managed state, just as it would be absurd to oppose a scientifically established law of nature. The british followers of Bernal, in their rationalism run amok, following in Comte's footsteps«. Coser op.cit.s. 238.

18) S. & B. Webb. op.cit. s. 1125-6, 1136.

19) Arthur Koestler, en av de få utländska journalister som med egna ögon upplevde denna hungersnöd skriver om detta: »Jeg tilbragte Vinteren 1932-33 hovedsagelig i Kharkov, Ukrainas hovedstad. Det var den katastrofale Vinter efter den første Kollektiviseringsbølge over landet. Bønderne havde dræbt deres kvæg, brændt eller skjult deres Afgrøde og døde af sult og Tyfus. Antallet af Døde i Ukraina alene vurderes til to Millioner. At rejse gennem

landet var som at løbe Spidsrod. Jernbanestationerne var omgivet af tiggende Bønder med opsvulmende Hænder og Fødder, Kvinder holdt forfærdelige Børn op mod Kupevinduerne med enorme, rokkende hoveder, med lemmer som Tændstikker, opsvulmede, udstående maver. Udenfor mit Hotelvindue passerede Begravelsestog Dagen lang. Elektricitetsforsyningen i Kharkov var brudt sammen; der var ikke Lys i Byen, Spørvognene kørte kun i en enkelt time for at bringe Arbejderne til fabrikkerne og hjem igen. Der fandtes hverken Brænde eller olje i Byen, og vinteren var selv efter Ukrainske forhold meget haard med Temperaturer paa minus tredive grader. Livet syntes at være gaaet i Staa; hele maskineriet stod på sammenbruddets Rand.. hver morgen læste jeg i Kharkov Kommunisten om Planproduktioner der havde naaet det fastsatte Maal eller overgået det, om Kappestrid mellem fabrikkernes Stødtropper, om den røde Fanes Pris, om nye gigantforetagender i Ural, og saa videre. Fotografierne viste enten smilende, unge Mennesker med Fane i Haanden eller en malerisk Gamling fra Usbekistan, der altid smilte og altid var ved at lære at læse. Ikke et ord om den lokale Hungersnød, om Epidemierne eller om hele Landsbyers Uddøen. Den Kendsgerning at der ingen Elektricitet var i Kharkov blev ikke engang nævnt i Kharkov-Avisen. Man fik følelsen af en drømmelignende Uvirkelighed. Aviserne syntes at tale om et ganske andet Land«. (Arthur Koestler, *Yogien og Kommisæren*, Samlerens Forlag, 1947, s. 158-9).

20) För ett groteskt exempel, se den amerikanske vicepresidenten Henry Wallace och professorn vid John Hopkins University, Owen Lattimores besök i ett sovjetiskt arbetsläger 1935 (Hollander, op.cit.) Jfr. även Informations pressreportage från Moskva-olympiaden 1980.

21) Dette förklarer ex.vis varför det tog så lång tid för de progressiva intellektuella att officiellt medge existensen av straffarbetsläger i Sovjet. Själva förekomsten av arbetsläger var känt redan i början av 30-tallet, men då de definierades som »uppfostringsanstalter« med en övervägande »human« karaktär, väckte kunskapen om dem inte någon större moralisk indignation. Senare, under andra världskriget, blev man klar över hur det verkligen förhöll sig, bl.a. genom sovjetiska avhoppare. Provästliga organisationer började nu att intressera sig för ämnet. ILO utpekade en undersökningskommission och det skrevs böcker om ämnet. Trots detta skulle det gå många år, innan man (mer eller mindre motvilligt) erkände att det låg en kärna av sanning i allt detta snack. Närmare bestämt tog det mer än *femton* (!) år, efter att de första rapporterna strömmade in innan man (inofficiellt, jfr. Chrustjevs »hemliga tal«) erkände den brutala sanningen. Det bör tillfogas att denna typ av försvarsmekanism inte blott existerade hos de uttalade »beundrarna« av Sovjet på 30-tallet, men också hos den grupp som jag ovan kallat »sympatisörer«: Det var den grupp som inte hade nogra illussioner om Sovjet som sådant, men som ändå menade att Sovjet hade en positiv funktion att spela i världspolitiken, i kampen mot de onda/dåliga krafterna (fascismen, USA-imperialismen). Oenighet på denna punkt ledde som bekant till brytningen mellan Sartre och Camus strax efter andra världskriget (för en skönlitterär beskrivning av det dilemma som Camus ställdes inför, innan han tog sitt steg, se Simone de Beavoir *Mandarinerne*, specielt del II, *Henry*.

22) »The delegate is always cared for by an organization. He isn't supposed to - no he isn't allowed to worry about anything. Usually he receives a personal guide who functions as translator, nanny and watchdog. Almost all contact with the host country is mediated through this companion, which makes distinct the delegates segregation from the social realities surrounding him. The companion is responsible for the travellers program. There is no travelling without a program. The guest may express his wishes in this respect; however he remains dependant on the organization that invited him. In this respect he is treated though he were still under age. The combination of being spoiled and impotent is reminiscent of infantile situations« H.M. Enzensberger, »Tourists of the revolution« in *Consciousness Industry*, New York, 1974 (cit. Hollander op.cit.).

23) Det är mot denna bakgrund man skall se den viktiga roll som »guiden« spelar i samhällena av sovjetisk typ. Utöver att ta musten ur besökaren, genom »överorganisering«, skall han genom sin närvaro säkra eller minimera risken av spontana kontakter. »A major task of the guide, was the segregation of the visitors from the natives and the forestalling of spontaneous unplanned or accidental encounters«. (Hollander op.cit. s. 384).

24) Se ex.vis Karl Popper, *The open society and its enemies* Vol.II (1:a uppl.1945), Lewis S. Feuer, *Marx and the intellectuals*, Anchor Books, 1969 och Alvin W. Coser, *The future of intellectuals and the Rise of the New Class*, MacMillan, 1979.

25) Jfr. Lenin, »The three sources and the three component parts of marxism« i *Collected Works*.

26) För ett första, halvdjärvt steg, se Michael Löwy, *Georg Lukacs - From romanticism to bolshevism*, Norfolk, 1979. Löwy håller sig inom en marxistisk ram (dvs. han fortsätter att uppfatta marxismen som »sann«), men detta hindrar honom inte att på ett mycket sensibelt sätt urskilja vad det egentligen är som får marxismen att framstå som så attraktiv för just (progressiva) intellektuella. Jag har försökt att vidareutveckla Löwys ansats, från en mer kritisk utgångspunkt i del III av min avhandling *Den paternalistiska andan* (Aalborg 1983).

27) Detta var den inre logiken bakom de flesta »statskapitalismteorier« från denna period.

Summary

The Myth of a Higher Democracy

Within in New Left the Question of democracy and socialism has often been raised in an implicit and unreflecting manner. The New Left has seen its own basic evaluations as something which was not an issue, far less something that could be scientifically examined. In other words the attitudes of the Left have operated as an ideology in exactly the same way as ideologies operate within the working class, the middle class, etc. In order to break with this ideological pattern of thought we should try to identify the social group whose interests and values are expressed in theory, organization, (foreign) political orientation. The present article can be seen as a case-study within the framework of this methodological approach. It has its main focus on the »Old« Left (that of the 30ies) and attempts to discuss the content of and the reasons for the unqualified admiration of Stalins's Soviet Union on the part of this Left. Furthermore, on the basis of a comparison between the New and the Old Left's attitudes to societies of the Soviet type, the article stresses the importance of studying the role played by a) intellectual, b) historical trends, and c) differing experience of generations in the shaping of Left wing thought.